

Мар'яна Беца,
заступниця Міністра закордонних справ України,
голова Національної комісії України у справах ЮНЕСКО

УНІКАЛЬНИЙ ДОСВІД УКРАЇНИ В ЮНЕСКО (До 80-річчя створення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури)

Анотація. У статті йдеться про діяльність Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), висвітлено історію її створення, роль у поширенні ідеї миру та загальнолюдських цінностей через освіту, науку та культуру, а також основні програми у сфері охорони культурної та природної спадщини, нематеріальної культури, освіти й науки. Окреслено підтримку України під час російської агресії: захист об'єктів спадщини, відновлення освіти, міжнародну правову допомогу тощо. Виокремлено внесок України у програми ЮНЕСКО: ініціативи щодо культурної дипломатії, збереження спадщини та розвитку освіти. Наголошено на значенні партнерства для спільного майбутнього.

Ключові слова: ЮНЕСКО, Україна, освіта, наука, культура, війна.

Основні засади утворення ЮНЕСКО

80 років тому, коли людство ще переживало наслідки страшної, кривавої та руйнівної Другої світової війни, під час формування нового світового порядку та нової системи міжнародних відносин 16 листопада 1945 року в Лондоні перші 37 країн підтримали ухвалення Конституції (Статуту) Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, яка ось уже вісім десятиліть виконує почесну місію поширення цілей міжнародного миру та спільного благоустрою людства через освітні, наукові та культурні зв'язки народів світу.

У преамбулі Конституції ЮНЕСКО проголошено: «Оскільки війни починаються в свідомості людей, саме в свідомості людей необхідно створити захист миру» [1]. Ця ідея

стала фундаментальною в діяльності Організації, яка вже вісім десятиліть працює над формуванням культури діалогу, толерантності та співпраці між народами.

У статті 1 Конституції ЮНЕСКО відображено мету створення Організації: «[...] сприяння миру та безпеці шляхом сприяння співпраці між націями через освіту, науку та культуру для розвитку загальної поваги до справедливості, до верховенства права та за права людини та основні свободи для всіх народів світу, незалежно від раси, статі, мови чи релігії, відповідно до статуту ООН» [1].

Роль ЮНЕСКО в допомозі Україні в умовах загарбницької війни Росії проти України

Сьогодні, через 80 років після завершення найстрашнішої війни в історії людства, Україна, захищаючись від повномасштабної російської агресії, залишається відданою ідеям справедливості, верховенства права та прав людини, поваги до спадщини людства, які є основними цінностями ЮНЕСКО.

У контексті повномасштабної війни Росії проти України роль ЮНЕСКО набула нового, безпрецедентного виміру. Організація не лише забезпечує моніторинг ситуації на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, а й надає екстрену допомогу, захищає культурну спадщину та підтримує систему освіти. Цей перший досвід, коли ЮНЕСКО була змушена діяти в умовах активного міжнародного збройного конфлікту в Європі, продемонстрував гнучкість і адаптивність Організації до викликів сьогодення.

У зв'язку зі збройною агресією Росії проти України, що триває, та постійними масованими обстрілами українських територій багато культурних пам'яток та об'єктів спадщини пошкоджені чи знищені. ЮНЕСКО відіграє провідну роль у наданні допомоги Україні в програмах з інвентаризації, збереження та реставрації цих об'єктів, а також у забезпеченні експертної підтримки щодо їх захисту.

В умовах агресивної війни Росії проти України досвід нашої держави унікальний тим, що поєднує боротьбу за виживання з творчим оновленням, коли спадщина не лише перебуває під охороною, а й стає рушієм єдності, опору та міжнародної солідарності.

У 2023–2024 роках 27 українських культурних об'єктів набули посиленого захисту відповідно до Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Це символізує не лише глобальну стурбованість, а й готовність міжнародної спільноти підтримувати Україну в захисті її культурного надбання. Крім того, в межах Гаазької конвенції 1954 року та її Другого протоколу започатковано експертне дослідження щодо правових наслідків порушення імунітету культурних цінностей, які перебувають під посиленим захистом, зокрема й порушень, які одна держава скоїла на території другої.

ЮНЕСКО започаткувала масштабну пілотну програму «Безпечне освітнє середовище», покликану надати українським дітям безпечну шкільну інфраструктуру та посилений психосоціальний супровід в умовах суттєвого ускладнення можливостей здобувати освіту.

З моменту повномасштабного вторгнення Росії ЮНЕСКО через окремі механізми (спеціальні фонди й рахунки, донорські програми) спрямовує відповідну фінансову допомогу Україні.

Роль ЮНЕСКО у поширенні ідеї миру та загальнолюдських цінностей

За 80 років ЮНЕСКО стала глобальною платформою, яка поєднує гуманістичні цінності, науковий прогрес і культурну спадщину. Історія Організації — це не лише хронологія досягнень, а й постійний заклик до солідарності, співпраці та відповідальності перед теперішнім і майбутнім поколіннями.

Одним з основних напрямів діяльності ЮНЕСКО є охорона культурної спадщини. 1972 року було ухвалено Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, на виконання якої створено Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Станом на 2025 рік він налічує 1248 пам'яток. 2003 року Організація започаткувала охорону нематеріальної культурної спадщини, що нині охоплює понад 780 елементів, серед яких традиції, обряди, пісні та ремесла. Важливою є також програма «Пам'ять світу», що з 1992 року об'єднує унікальні документи, архіви та стародруки, налічуючи 570 одиниць світового значення.

В освітній сфері ЮНЕСКО формує глобальну політику інклюзивної та якісної освіти. Програма «Освіта 2030», яку реалізують

у межах Цілей сталого розвитку ООН, передбачає рівний доступ до освіти, усунення гендерних бар'єрів і поширення грамотності серед дорослого населення. Особливе значення має Мережа асоційованих шкіл, яка об'єднує понад 12 тис. закладів у 182 країнах світу, виховуючи дітей і молодь у дусі миру, взаємоповаги та міжнародної солідарності.

Важливим напрямом є наукові програми для сталого розвитку. Серед них — «Людина і біосфера», що сприяє збереженню біорізноманіття, Міжурядова океанографічна комісія, яка координує дослідження морів та океанів, і Міжнародна гідрологічна програма, спрямована на ефективне управління водними ресурсами. ЮНЕСКО також надає увагу етиці науки та новітніх технологій, розробляючи рекомендації щодо штучного інтелекту, біоетики й інновацій.

Роль України в житті ЮНЕСКО

Відзначаючи 80-ту річницю ЮНЕСКО, ми також розмірковуємо над 71-річною історією України як держави-члена цієї шляхетної Організації. Україна стала членом ЮНЕСКО задовго до відновлення своєї незалежності, ще 1954 року. Поряд із Нью-Йорком і Женевою, саме Париж протягом десятиліть був платформою, де гартували кадри для майбутньої незалежної української дипломатичної служби.

Наприклад, керівником Постійного представництва України при ЮНЕСКО у 1980-х рр. був Анатолій Зленко, який згодом став першим Міністром закордонних справ незалежної України. Заступником Генерального директора ЮНЕСКО у 1987–1992 рр. було обрано українського дипломата Юрія Кочубея. Наша держава завжди мала сильні позиції в ЮНЕСКО і чотири рази була обрана до керівного органу Організації — Виконавчої ради.

З ініціативи України було започатковано багато міжнародних програм і проєктів, які стали складниками відповідних програм і стратегічних напрямів діяльності ЮНЕСКО. У різні роки наша держава, зокрема, ініціювала розгортання масової міжнародної кампанії з викорінення неписьменності, була серед ініціаторів розроблення Декларації про раси та расові заобони; започаткування проєктів щодо ролі ЮНЕСКО у встановленні нового міжнародного економічного порядку; вивчення та поширення слов'янських культур тощо. Україна також стала

ініціатором розроблення «Програми культури миру», яка стала підвалиною переорієнтації діяльності Організації з метою зміцнення її етичної місії та ролі у формуванні психології культури миру, клімату довіри й толерантності.

Особливо важливим є внесок України у збереження світової культурної спадщини. Ратифікувавши 18 конвенцій ЮНЕСКО, наша держава інтегрувала міжнародні стандарти в національне законодавство та державну політику. Сьогодні до Списку всесвітньої спадщини входять 7 українських культурних об'єктів та 1 природний. Три з них — «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра», «Львів: Ансамбль історичного центру» та «Історичний центр Одеси» — 2023 року внесено до Списку всесвітньої спадщини під загрозою через російську агресію проти України.

Важливим завданням для України є також захист і промоція її нематеріальної спадщини у світі. Зокрема, петриківський розпис, традиції козацьких пісень, приготування борщу, кримськотатарський орнамент «Орнек» та інші елементи української культури набули міжнародного визнання завдяки включенню до Репрезентативного списку нематеріальної спадщини людства. Програма з охорони кобзарсько-лірницької традиції входить до Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, що демонструє унікальність української культурної традиції.

Освіта також залишається одним із пріоритетів порядку денного співпраці України та ЮНЕСКО. Приблизно 70 українських шкіл і 12 університетських кафедр увійшли до мережі ЮНЕСКО, а українські міста активно розвивають статус креативних та освітніх центрів. Навіть у зоні бойових дій учні та вчителі беруть участь у міжнародних освітніх програмах, стаючи культурними послами України у світі.

Україна також активно долучається до розширення міжнародної наукової та освітньої співпраці. Кафедри ЮНЕСКО в Києві, Харкові та інших містах працюють над інноваційними темами: від кріобіології до захисту культурної спадщини. Нові ініціативи, як-от проєкт з оцифрування архівів єврейських громад за фінансування ЄС, підкреслюють роль України як активного партнера ЮНЕСКО, здатного не лише отримувати підтримку, а й формувати міжнародну політику у сфері культури та освіти.

Сьогодні Україна не тільки захищає свої кордони від агресора, а й обстоює універсальні принципи ЮНЕСКО — мир, освіту, культурне різноманіття та спадщину. Загарбницька російська війна випробовує нашу країну, але водночас демонструє міцність української стійкості та реальну силу м'якої дипломатії. Завдяки підтримці міжнародних партнерів та ініціативам у сфері освіти, культури та науки, Україна перетворює виклики на можливості та робить свій внесок у глобальне співтовариство.

Погляд у спільне майбутнє, з урахуванням понад 70 років членства нашої країни в ЮНЕСКО, свідчить про незмінну цінність України та ЮНЕСКО одне для одного. За цей час наша держава пройшла непрості етапи історії, зберігаючи й примножуючи культурну спадщину та підтримуючи освіту й науку. У складні часи війни та глобальних викликів цей напрям стає ще актуальнішим. Майбутнє обіцяє нові обрії, і Україна, як повноправний член ЮНЕСКО, готова й надалі брати активну участь у спільній справі — побудові миру через освіту, культуру та науку.

1. Конституція ЮНЕСКО (Статут Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) від 16.11.1945. Дата оновлення: 12.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_014#Text.

Mariana Betsa,
Deputy Minister for Foreign Affairs of Ukraine,
Head of the National Commission of Ukraine for UNESCO

UKRAINE'S UNIQUE EXPERIENCE AT UNESCO (On the 80th anniversary of the creation of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

Abstract. The article provides an overview of the activities of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), tracing the history of its establishment and role in promoting peace and universal human values. It examines key programmes in education, science, and cultural and natural heritage protection. Special attention is given to Ukraine's contribution, including numerous initiatives launched at Ukraine's proposal, which have been incorporated into UNESCO's programmes and strategic areas of activities. Ukraine has integrated international standards into national legislation and public policy. Currently, seven Ukrainian cultural sites and one natural site are inscribed on the World Heritage List.

The article highlights UNESCO's support for Ukraine in the face of Russian aggression. In the context of Russia's full-scale war against Ukraine, UNESCO's role has acquired a new and unprecedented dimension. The organisation has been monitoring the situation in the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, providing emergency assistance, protecting cultural heritage and supporting the education system. This marks UNESCO's first experience of operating during an active international armed conflict in Europe, demonstrating its flexibility and adaptability to contemporary challenges.

The study underscores the importance of partnership for a shared future, reflecting the enduring mutual value of cooperation between Ukraine and UNESCO. In these challenging times of war and global crises, such cooperation is more relevant than ever. As a member of UNESCO, Ukraine reaffirms its commitment to actively contributing to the common goal of building peace through education, culture, and science.

Keywords: UNESCO, Ukraine, education, science, culture, war.